

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

Een archeologisch bureauonderzoek

Libau

Hoge der A 5

9712 AC Groningen

Opdrachtgever: gemeente Eemsmond

Libau-rapport: 17.81208

Datum: 12 januari 2018

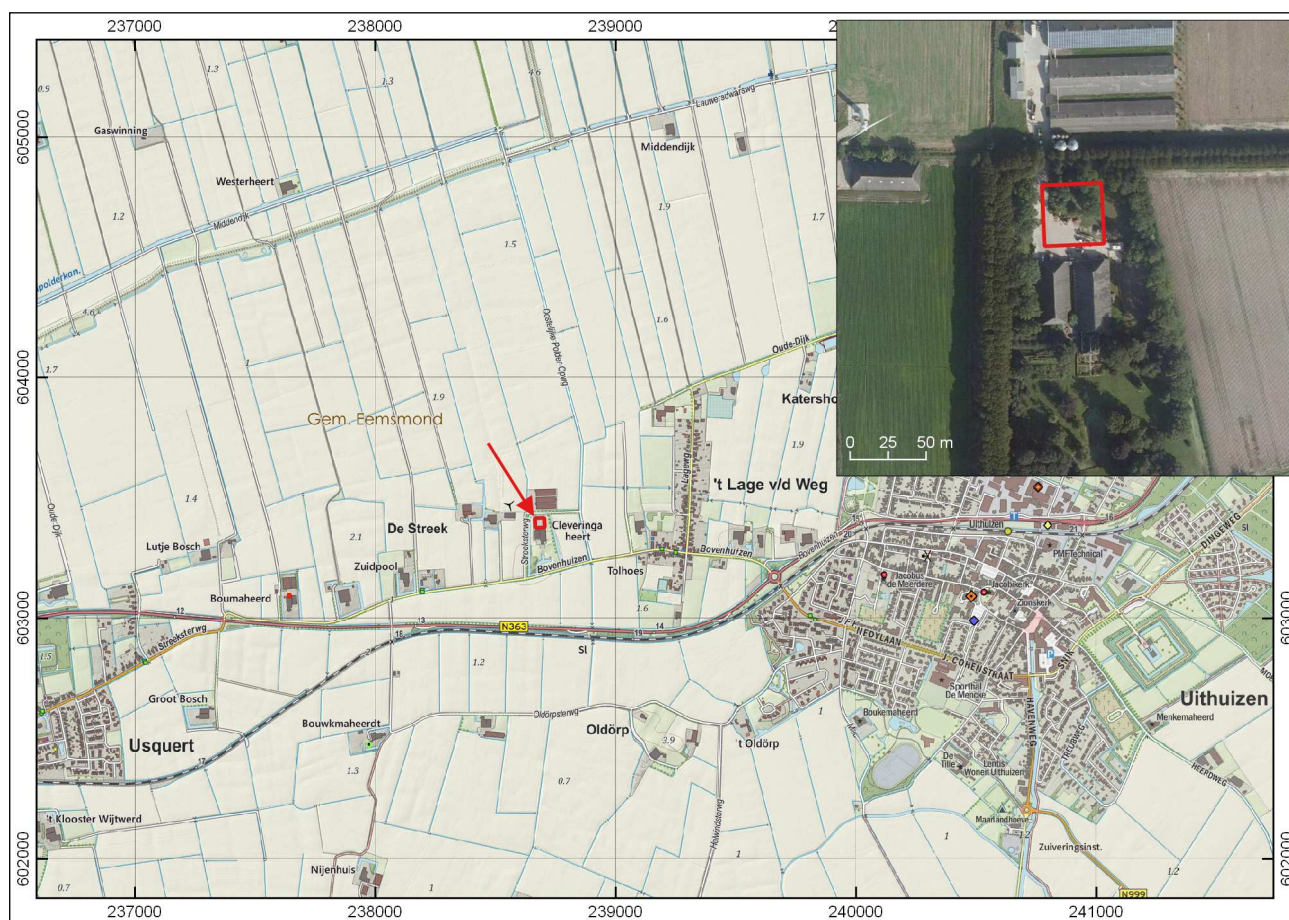
Administratieve gegevens

provincie:	Groningen
gemeente:	Eemsmond
plaats:	Usquert
toponiem:	Streeksterweg 101
centrumcoördinaten (RD):	238.684 / 603.396
opdrachtgever:	gemeente Eemsmond
bevoegde overheid:	gemeente Eemsmond
uitvoerder:	Libau Hoge der A 5 9712 AC Groningen (050) 312 65 45 archeologie@libau.nl
auteur:	N. van der Mei
kwaliteitscontrole:	M. van Geffen MA
landelijk registratienummer:	4583486100 (onderzoeksmeldingsnummer Archis3)
Libau-rapport:	17.81208
beheer en plaats documentatie:	Libau (Groningen), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Amersfoort) en DANS
afbeelding voorblad:	uitsnede topografische kaart 1914 met het plangebied aangeduid met gele pijl

Aanleiding

In opdracht van de gemeente Eemsmond, vertegenwoordigd door de heer J. Urban, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Streeksterweg 101 te Usquert (zie figuur 1). De aanleiding voor dit onderzoek is het voornemen voor de bouw van een nieuwe bewaarloods. De loods met een oppervlakte van 35 meter bij 41,2 meter wordt voorzien van een stiepenfundering. Het is niet bekend of hiertoe een volledige bouwput wordt uitgegraven of dat de graafwerkzaamheden beperkt blijven tot stroken of losse putten voor de poerplaten. De diepte van de graafwerkzaamheden zal minimaal 70 à 80 cm onder maaiveld bedragen (vorstvrij). De locatie waar de ingrepen gaan plaatsvinden, wordt hieronder verder aangeduid als plangebied.

Op de archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Eemsmond (RAAP 2008; Libau 2013) heeft het plangebied de aanduidingen historische boerderijplaats en hoge archeologische verwachting. In het Bestemmingsplan Buitengebied is dit vertaald in een dubbelbestemming Waarde - Archeologie 2. Dit betekent dat de gronden, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd zijn voor het behoud van archeologische waarden. Hierbij geldt een onderzoeksverplichting naar de archeologische waarden bij ingrepen groter dan 15 m².

Figuur 1: Topografische kaart van het gebied tussen Usquert en Uithuizen (opentopo.nl). In de inzet is een recente luchtfoto van Streeksterweg 101 opgenomen (PDOK). Op beide kaarten is de ligging van het plangebied aangegeven met een rood kader.

Landschappelijke en aardkundige informatie

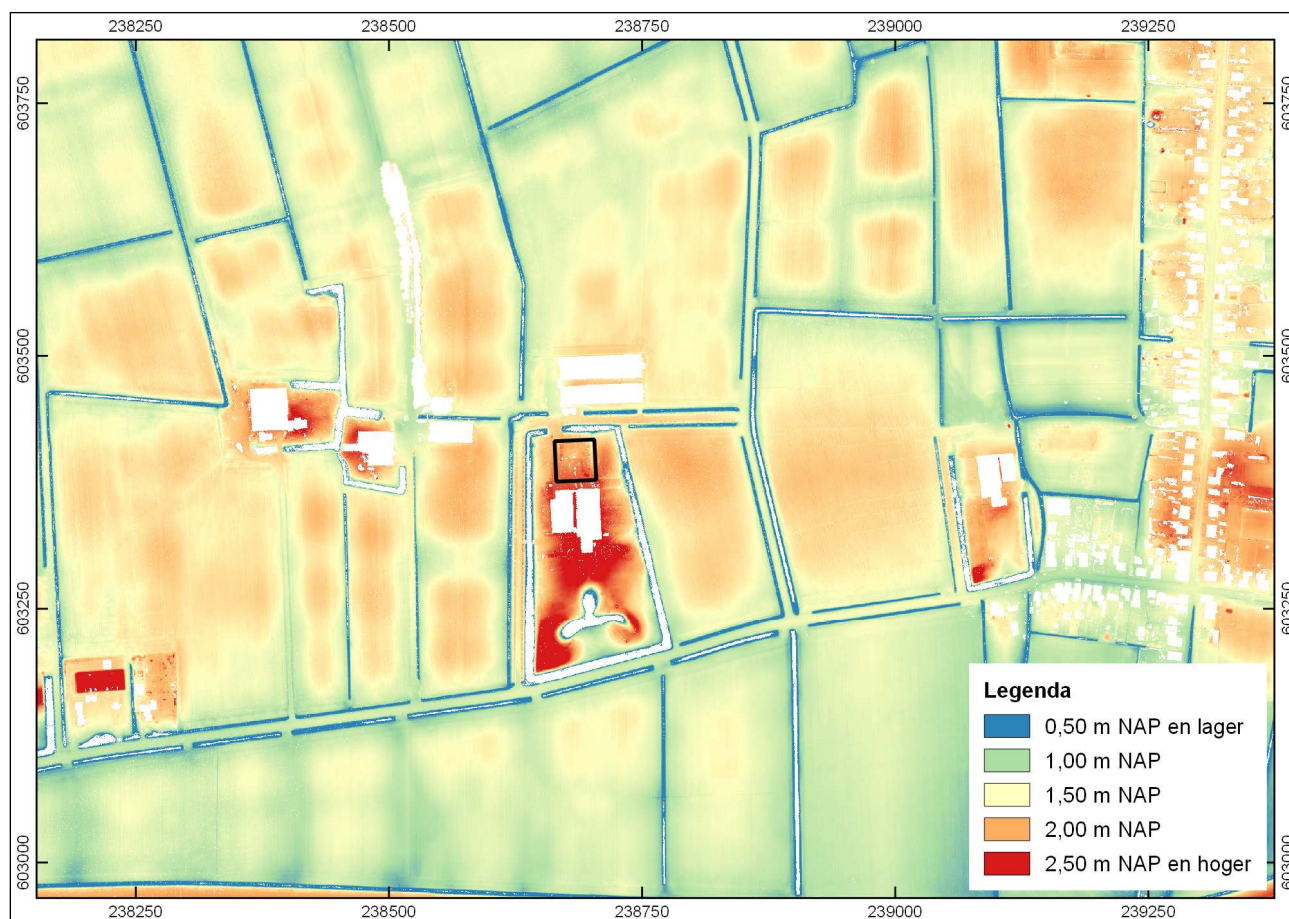
Het plangebied ligt bij de boerderij Cleveringaheerd in het buurtschap De Streek ten oosten van Usquert. Het wierdedorp Usquert is ontstaan in de ijzertijd¹ op een boogvormige kwelderwal die globaal van Baflo via Warffum en Usquert naar Middelstum loopt. In de loop der tijd breidde deze kwelderwal zich in oostelijke richting uit en konden dorpen als Brunwerd (nu Oldorp) worden gesticht. Vanaf de 7de eeuw na Chr. kwamen ten noorden en ten oosten van de grote kwelderwal verscheidene kleinere kwelderwallen tot ontwikkeling, die vanwege hun gebogen vorm 'haakwallen' worden genoemd. Veel van deze kwelderwallen zijn vanaf de (vroeg) middeleeuwen bewoond. Vanaf de kwelderwallen werd het omringende landschap in cultuur gebracht.

¹ Voor de dateringen van archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 1

Rond 1200 werd van Uithuizen via Oldenzijl naar Westeremden een van de eerste kadijken (zomerdijken) in de Fivelbeezem aangelegd. Later diezelfde eeuw werd een begin gemaakt met de aanleg van de Oude Dijk, een zeedijk die de gehele Groningse kust omvatte. Een deel van deze zeeuerende dijk liep ten noorden van het plangebied. Langs dit deel van de dijk liggen oude boerderijplaatsen, die voor een groot deel uit de middeleeuwen dateren. Tijdens de Kerstfloed van 1717 is de Oude Dijk grotendeels verwoest. De dijk werd niet hersteld, maar ter plaatse van een noordelijker gelegen kadijk werd in 1718 een nieuwe zeedijk aangelegd; de huidige Middendijk.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is het plangebied gekarteerd als zijnde gelegen op een kwelderwal (code Mw1; zie bijlage 2 *Fysisch geografische kaart*). Ten noorden van het plangebied is het tracé van de Oude Dijk weergegeven (roze lijn). Ten zuiden van de kwelderwal waarop het plangebied is gelegen, bevindt zich een kwelderwalachtige vlakte (code Mv9). Dit is de oude, lagere kwelderwal waarop de oudste bewoning van het Hogeland is gelegen. De bodem in het plangebied bestaat uit kalkarme poldervaaggronden in lichte zavel (code Mn15C; zie bijlage 3 *Bodemkaart*). De geomorfologische kaart (geraadpleegd via Archis3) geeft hetzelfde beeld van het plangebied en omgeving als de fysisch geografische kaart.

De kwelderwallen in de omgeving van het plangebied zijn door hun verschillende hoogteligging ook te herkennen op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN; zie bijlage 4 *Hoogtekaart*). Het erf van Streeksterweg 101 is relatief hooggelegen. Op de detailopname van de AHN-kaart (zie figuur 2) zijn de hoogteverschillen binnen het erf van de Cleveringaheerd goed te zien. Het zuidelijke deel van de hoogte lijkt samen te hangen met de tuininrichting. De verhoging in het noordelijke deel waar ook het plangebied ligt, betreft mogelijk een kleine huiswierde.

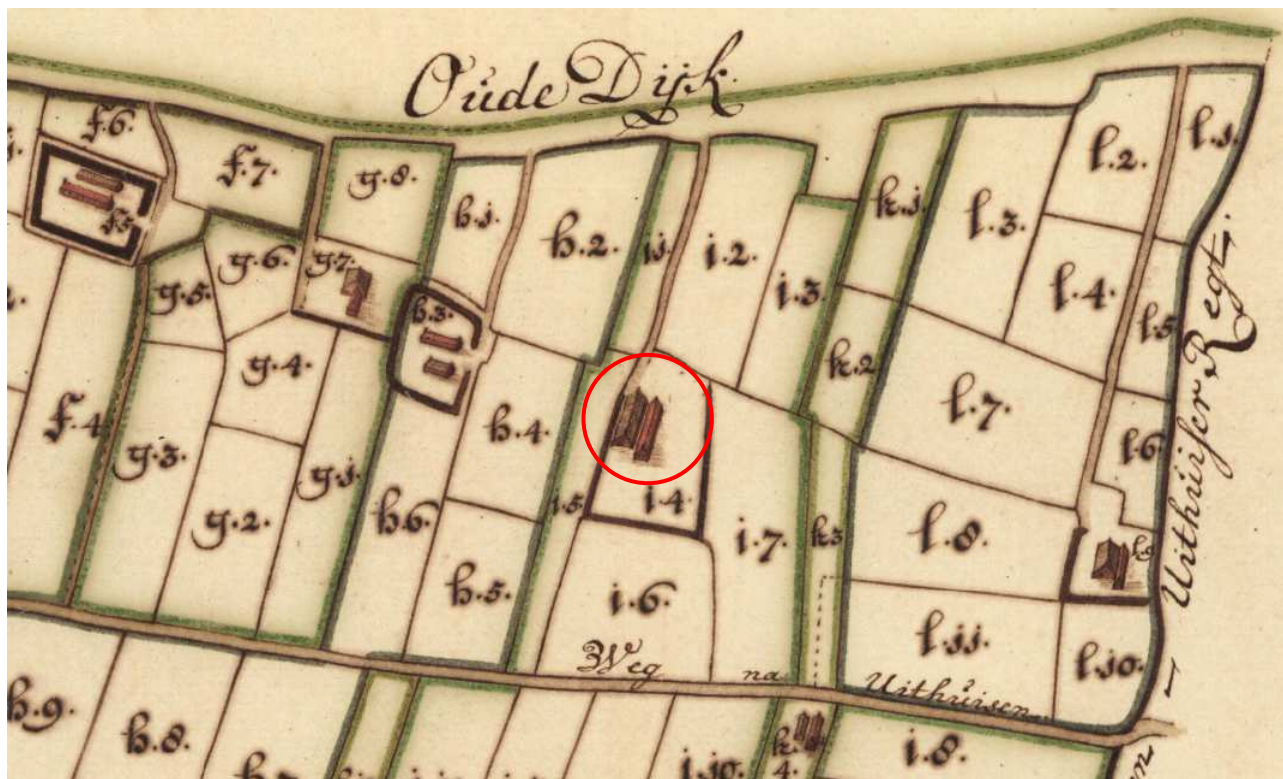

Figuur 2: Detailopname van de AHN-kaart (AHN2 via nationaalgeoregister.nl) waarop de ligging van het plangebied Streeksterweg 101 met een zwart kader is aangegeven.

Archeologie en historische geografie

Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK; zie bijlage Kaart archeologie), noch zijn uit het plangebied archeologische waarnemingen bekend (geen registraties in de archeologische database Archis). Ten zuiden van de N363 en het spoor liggen meerdere AMK-terreinen, waaronder twee vroegmiddeleeuwse huiswierden (AMK-terreinen 14888 en 14889) en de van rijkswege beschermde dorpswierde Oldörp, eveneens uit de vroege middeleeuwen (AMK-terrein 457). Ten oosten van het plangebied is bronzen beslag gevonden dat mogelijk afkomstig is van een vroegmiddeleeuws kistje (Archis2-waarnemingsnummer 444233).

Het oude erf van de Streeksterweg 101 is op de archeologische beleidskaart van de gemeente Eemsmond aangeduid als oude boerderijplaats. Deze boerderijplaats dateert vermoedelijk uit de middeleeuwen en wordt in ieder geval al genoemd in 1685 (Bierema 2002, p.268 boerderij 102). De eerste gedetailleerde kaart waarop de boerderij is weergegeven, is samengesteld tussen 1708 en 1731 (Beeldbank Groningen NL-GnGRA_817_1047/52; zie figuur 3). De boerderij was destijds eigendom van Arent Reintjes (Cleveringa). De weergave als langgerekt gebouw doet vermoeden dat het hier een Groninger langhuis betreft met direct ten westen daarvan een tweede, vrijstaande Groninger schuur.

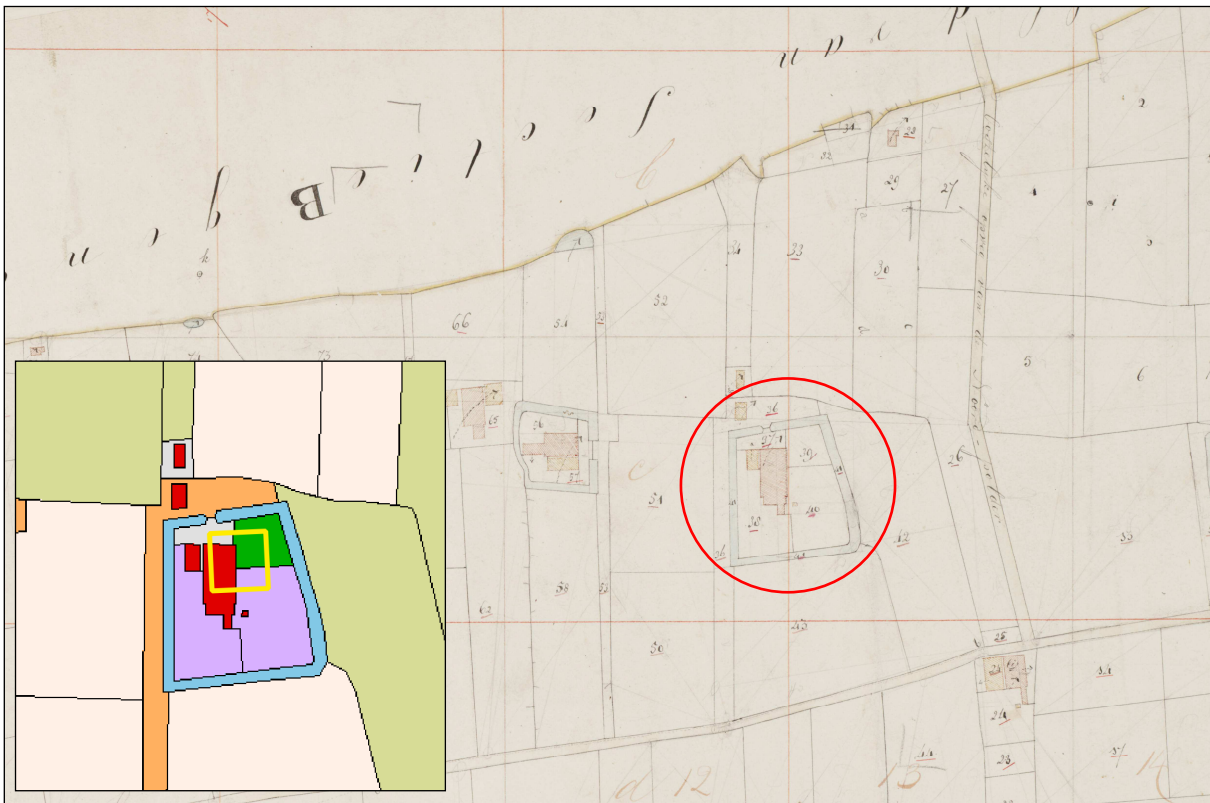

Figuur 3: Uitsnede van de tussen 1708 en 1731 vervaardigde kaart. De Cleveringaheerd is aangegeven met een rode cirkel.

Op de kadastrale minuut uit 1828 (gemeente Usquert sectie C blad 1) is duidelijk te zien dat de Cleveringaheerd een volledig omgracht erf had (zie figuur 4). Het oorspronkelijke Groninger langhuis met extra Groninger schuur was in 1828 al vervangen door een nieuw woonhuis met daarachter een Friese schuur en een losse kleine bijshuur. Waarschijnlijk is dit gebeurd in 1725. In de schuurgevel van de huidige boerderij bevindt zich namelijk een gevelsteen met het jaartal 1725 en de initialen van de toenmalige bewoners (Bierema 2002, p.268). Het plangebied overlapt deels met de op de kadastrale kaart weergegeven boerderij en deels met de boomgaard en (moes)tuin (zie figuur 4 inzet).

Tussen 1854 en 1856 werd rondom de Cleveringaheerd een circa 3,5 ha grote parkachtige tuin aangelegd met hoogteverschillen en een grote vijver (Bierema 2002, p.269; zie ook afbeelding voorblad). Hierbij werd rondom het nieuwe, vergrote erf ook een nieuwe gracht gegraven. Direct ten oosten van (en mogelijk net overlappend met) het plangebied was de gracht onderbroken en werd de erfgrans gevormd door een boomsingel. Halverwege de 20ste eeuw werden de bomen gerooid en werd de gracht alsnog in noordelijke richting doorgetrokken.

Met de aanleg van de tuin in het midden van de 19de eeuw werden ook de oude woon- en bedrijfsgebouwen afgebroken. Ten zuiden van de oude gebouwen werd een nieuwe boerderij gebouwd, bestaande uit een groot voorhuis, een klein middenhuis en een grote hoofdschuur. In 1932 is het grote voorhuis afgebroken, waarna in 1953 het middenhuis is verbouwd tot woonhuis.

Figuur 4: Uitsnede van de kadastrale minuut uit 1828 waarop de Cleveringaheerd is aangegeven met een rode cirkel en de kolken met blauwe pijlen (beeldbank.cultureelerfgoed.nl). In de inzet een uitsnede van de gedigitaliseerde weergave van dezelfde kaart (via HisGIS) waarop de beoogde locatie van de nieuwe loods is aangegeven met een geel kader.

Overweging en advies

Het plangebied ligt bij de Cleveringaheerd in het buurtschap De Streek op een kwelderwal die vanaf de 7de eeuw tot ontwikkeling kwam. Ten noorden van het plangebied ligt de Oude Dijk. Deze zeewerende dijk is aangelegd in de 13de eeuw en omvatte een groot deel van de Groninger kust. De boerderijplaats Cleveringaheerd wordt al genoemd in 1685, maar dateert waarschijnlijk uit de middeleeuwen. De hoogtegegevens wijzen er op dat zich hier mogelijk een kleine huiswierde bevindt.

Aan het begin van de 18de eeuw bestond de bebouwing op het erf van de Cleveringaheerd uit een langhuis met naastgelegen schuur. In 1725 zijn deze gebouwen vervangen door een woonhuis met Friese schuur en een kleine bijschuur. Uit historische kaarten blijkt dat het plangebied deels overlapt met de voorgangers van de huidige boerderij en deels met de voormalige boomgaard en moestuin.

Op basis van het bovenstaande wordt de kans groot geacht dat zich in het plangebied intacte archeologische resten bevinden. Deze kunnen bestaan uit gebouwresten (funderingen, muurwerk, inpandige waterputten of -kelders) van het oorspronkelijke langhuis en/of van de op de kadastrale minuut weergegeven boerderij. Ook bestaat de kans op de aanwezigheid van resten van nog oudere bebouwing, zowel in hout als in baksteen. Daarnaast kunnen ook andere resten en sporen voorkomen die zijn gerelateerd aan de historische bewoning van het erf, zoals wierdelagen, beer-/afvalputten en resten van oude infrastructuur.

Om deze sporen en resten veilig te stellen dienen de voor de nieuwbouw benodigde graafwerkzaamheden onder archeologische begeleiding plaats te vinden. Voor een dergelijke begeleiding is een door het bevoegd gezag (gemeente Eemshoofd) goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) benodigd. Omdat het plangebied deels voorzien is van erfverharding, wordt een booronderzoek voorafgaand aan het gravend veldonderzoek niet zinvol geacht.

Ook wordt geadviseerd om de graafwerkzaamheden tot een minimum te beperken, zodat verstoring van eventuele archeologische resten zo veel mogelijk wordt voorkomen. Dit houdt in dat het graven van losse gaten voor poerplaten of eventueel sleuven voor een rij poerplaten voorkeur verdient boven het uitgraven van een gehele bouwput.

Bijlagen

1. Archeologische perioden
2. Fysisch geografische kaart
3. Bodemkaart
4. Hoogtekaart
5. Kaart archeologie

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

AHN, Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; nationaalgeoregister.nl).

ARCHIS 3, Archeologisch Informatie Systeem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.archis.cultureelerfgoed.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK) provincie Groningen.

Beek, J.L. & P.C. Vos, 2008. *Regio Noord Groningen, Gemeenten De Marne, Winsum, Bedum, Ten Boer, Loppersum, Eemsum, Appingedam en Delfzijl. Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart*. RAAP-rapport 1732.

BAG, Basisregistraties Adressen en Gebouwen (www.bagviewer.kadaster.nl).

Beckeringskaart. Kaart of Landtafereel der provincie van Groningen en Ommelanden, verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste lurisdiction, beneffens de Heerlykheid Westerwolde. Theodorus Beckerings, 1781.

Beeldbank Groningen (<http://beeldbankgroningen.nl>)

Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>).

Bierema, T.B., J. de Boer & R. van der Tuuk (red.), 2002. *Boerderijen op Het Hogeland*. Profiel Uitgeverij, Bedum.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi (red.), 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Projekt Uitgevers, Groningen.

DINOloket. Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (www.dinoloket.nl).

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. Bron: J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening Op de Kaart (www.pdok.nl).

Ruimtelijkeplannen.nl, diverse ruimtelijke plannen van overheden in Nederland (www.ruimtelijkeplannen.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. Fysische geografie in de provincie Groningen. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Stiboka, Wageningen.

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J., Groningen 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland*.

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Bijlage 1 - Archeologische perioden

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

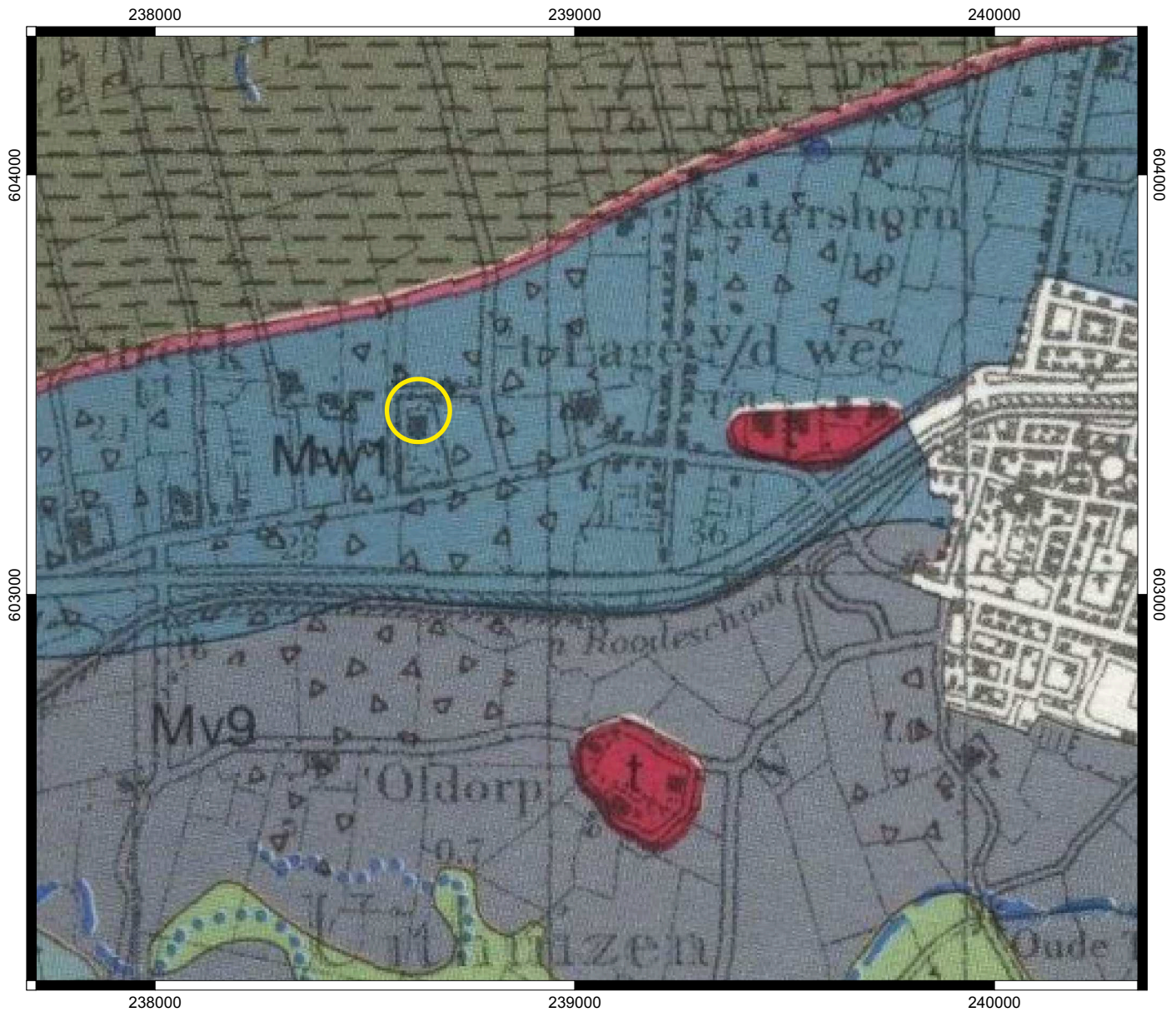
Vereenvoudigd overzicht voor Noord-Nederland

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300.000 BP
paleolithicum midden	300.000 - 35.000 BP
paleolithicum laat	35.000 BP - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	4900 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden

Bijlage 2 - Fysisch geografische kaart

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

Legenda

 Plangebied Streeksterweg 101 Usquert

Fysische geografie

 Mw1 - Kwelderwal

 Mw9 - Kwelder/oeverwalachtige vlakte

 Mw3 - Aanwasvlakte

 Mw1 - Getij-afzettingsvlakte, met kleinschalig reliëf

 Bebouwde kom

 t - Wierde

 r.l. - relatief lager deel

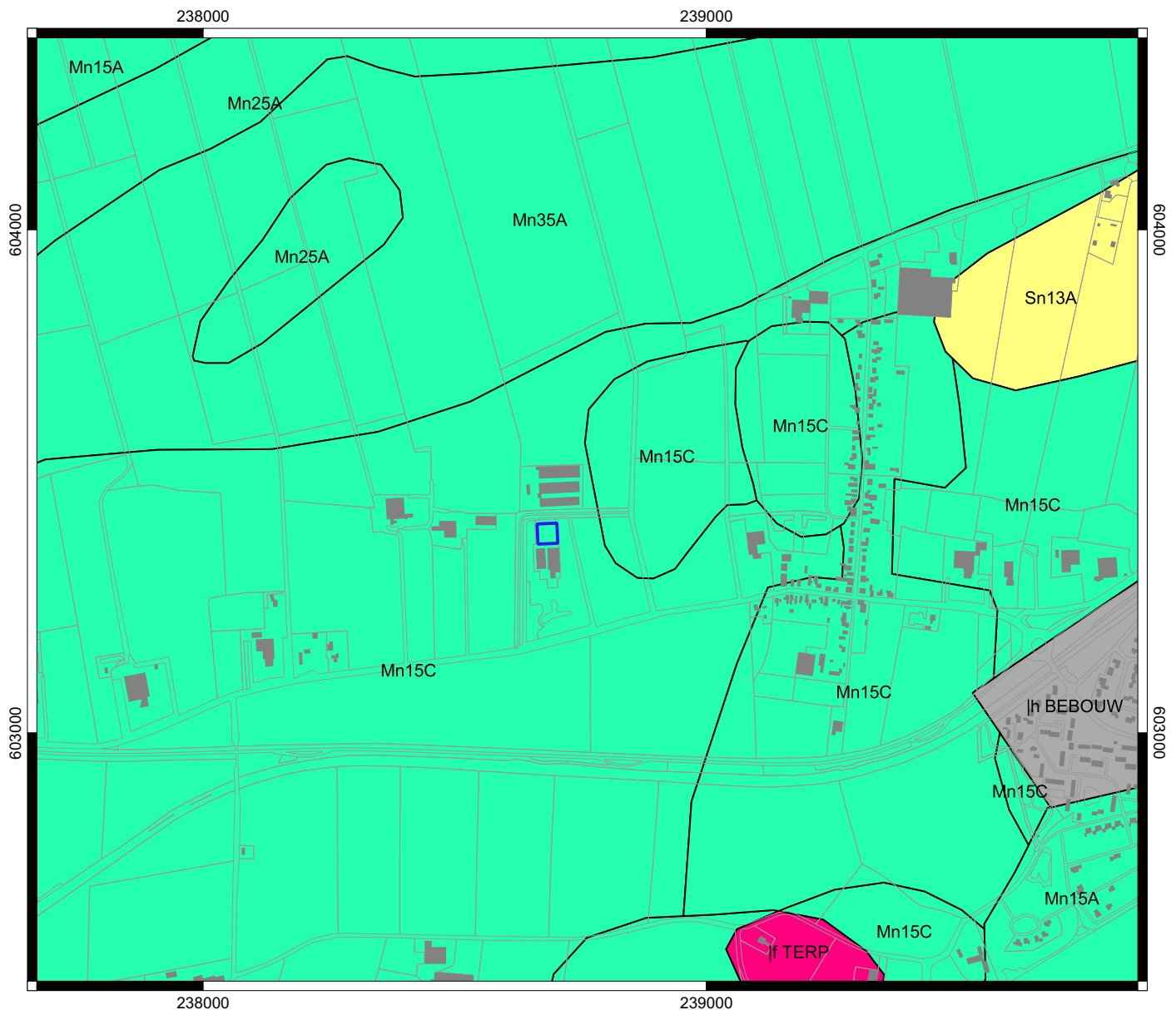
 r.h. - relatief hoger deel

 kruinige percelen

Bijlage 3 - Bodemkaart

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

Legenda

 Plangebied Streeksterweg 101 Usquert

Bodemkaart Groningen 1:50.000

 If TERP: wierde / terp

 Ih BEBOUW: bebouwde kom

 Sn13A: Kalkhoudende vlakvaaggronden; zwak en sterk lemig, kleiig, uiterst fijn zand

 Mn15A: Kalkrijke poldervaaggronden; lichte zavel, profielverloop 5

 Mn15C: Kalkarme poldervaaggronden; lichte zavel, profielverloop 5

 Mn25A: Kalkrijke poldervaaggronden; zware zavel, profielverloop 5

 Mn35A: Kalkrijke poldervaaggronden; lichte klei, profielverloop 5

Bijlage 4 - Hoogtekaart (AHN2)

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

Legenda

 Plangebied Streeksterweg 101 Usquert

Hoogtekaart

 2,00 m NAP en hoger

 1,50 m NAP

 1,00 m NAP

 0,50 m NAP

 0,00 m NAP en lager

Bijlage 5 - Kaart archeologie

Bewaarloods Streeksterweg 101 te Usquert (gemeente Eemsmond)

Legenda

 Plangebied Streeksterweg 101 Usquert

 Vondstlocaties (Archis3)

AMK-terreinen

 Terrein van archeologische waarde

 Terrein van hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd

